

بررسی میزان کاربرد پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین کتابشناسی ملی ایران در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران

ابوالفضل گردشی^۱

حمید کشاورز^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان کاربرد پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین کتابشناسی ملی ایران در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران است. پژوهش از نوع پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه است که بین فهرست‌نویسان جامعه مورد مطالعه (متشکل از ۱۳ کتابخانه مرکزی) توزیع گردید. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هیچ کدام از کتابخانه‌ها از سیاست جدید فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین کتابخانه ملی برای فهرست‌نویسی کتاب‌های خود استفاده نمی‌کنند (در کتابخانه ملی ایران تنها قسمت توصیفی پیشینه کتابشناختی به زبان کتاب و سایر قسمت‌ها به زبان فارسی فهرست‌نویسی می‌شود). ۱۳/۲ درصد از فهرست‌نویسان کتاب‌های لاتین مجموعه خود را به زبان خود کتاب و ۷۶/۳ درصد به زبان انگلیسی فهرست‌نویسی می‌کنند. با توجه با آمار به دست آمده در شیوه فهرست‌نویسی دو بخش یادداشت و موضوع باید تغییراتی صورت گیرد. بدین صورت که ۵۵/۳ درصد زبان انگلیسی را برای بخش یادداشت‌ها به کار برده‌اند. همچنین برای بخش موضوع کتاب، هیچ یک زبان فارسی یعنی روش جاری کتابخانه ملی را پیشنهاد نکرده و در عوض ۵۷/۹ درصد زبان انگلیسی را برای درج موضوع‌ها برگزیدند.

کلیدواژه‌ها

فهرست‌نویسی، فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین، فهرست‌نویسی فارسی کتاب‌های لاتین، کتابشناسی ملی ایران، کتابخانه ملی ایران، پیشینه‌های کتابشناختی.

مقدمه

کشورهاست (۳ : ۱۵۶۳). صرف نظر از این نقش مهم، تدوین کتابشناسی ملی موجب تسهیل فرایند فهرست‌نویسی و بهینه‌سازی فرایند جست‌وجو و بازیابی اطلاعات

کتابشناسی ملی به عنوان یکی از ابزارهای مهم کنترل کتابشناختی (۱۲ : ۱۳۱) و نمودار میزان دگرگونی و پویایی علمی و فرهنگی در میان

۱. کارشناس ارشد کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران gardeshi@gmail.com

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران keshavarzsina@gmail.com

می‌شود. از این‌رو، توجه به چگونگی تدوین کتابشناسی ملی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

تدوین کتابشناسی ملی از جمله وظایف اصلی کتابخانه‌های ملی است (۸: ۱۳؛ ۹: ۱۵۲۷؛ ۱۰: ۱۳۹۷؛ ۱۴: ۹۸؛ ۱۹: ۹۴)، هرچند در برخی کشورها کتابخانه‌هایی به‌جز کتابخانه ملی عهده‌دار تدوین آن هستند (۵: ۱۵۶۷). تدوین جامع و کامل این منبع مهم و ارزشمند با دشواری‌هایی همراه است (۱۵: ۱۹۵۴؛ ۱۱: ۲۱)، اما باید به‌گونه‌ای صورت پذیرد که بیشتر کتابخانه‌ها و در حالت آرمانی همه کتابخانه‌های یک کشور از ضوابط و قوانین آن در فهرست‌نویسی منابع خود پیروی کنند تا از این رهگذر شبکه کتابشناختی منسجمی پدیدار گردد. پیامد چنین رویکردی، صرفه‌جویی فراوان در وقت و هزینه کتابخانه‌ها خواهد بود. کتابشناسی ملی ایران نیز با توجه به چنین دورنمایی برای سالیانی چند توسط کتابخانه ملی ایران انتشار یافته است. این کتابشناسی طی این سال‌ها مورد بهره‌برداری فراوان قرار گرفته است (۳: ۱۵۶۴)، اما درباره کاربرد گسترده آن نکات مبهمی وجود دارد که نیازمند دقت و توجه است. از جمله این نکات، فرایند فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین موجود در کتابخانه ملی شامل تمام کتاب‌های نگارش شده با حروف لاتین مانند کتاب‌هایی به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، ایتالیایی، و اسپانیولی مطابق با ویژگی‌های خاص کاربران بومی (۲: ۷؛ ۴: ۲۶؛ ۶: شش) است، به شیوه‌ای که هنوز از مقبولیت آن در بین فهرست‌نویسان اطلاعات کافی در دست نیست. این شیوه

نویس فهرست‌نویسی، که منبعث از مطالعات تطبیقی و با عنایت به نیازمندی‌های خاص کتابخانه ملی است دارای نقاط قوت فراوانی از دیدگاه کارشناسان است، اما آنگونه که شایسته است مورد استقبال قرار نگرفته است. آنچه در پی می‌آید نگاهی گذرا بر این فرایند است.

فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین در کتابخانه

ملی ایران: مروری بر تاریخچه و مبانی

جداسازی کتاب‌های عربی و فارسی از کتاب‌های لاتین به دلیل تفاوت‌های بنیادین خط فارسی و لاتین از دیرباز معمول بوده است و به تبع آن نوع فهرست‌نویسی این دو نوع کتاب‌ها نیز با هم متفاوت بوده است. پوری سلطانی در نشستی با عنوان «کتابشناسی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در بوتۀ نقد» اظهار داشته است که: «در آن زمان [سالهای ۱۳۴۹ و ۱۳۵۰] ... کتاب‌های فارسی و عربی موجود را به زبان فارسی فهرست می‌کردند، ولی وقتی شماره‌بازیابی را نگاه می‌کردید، آن شماره با حروف لاتین بود. مثلاً برای کتابی که سعدی نوشته به‌جای اینکه س ۷ درج شود، S۲ گذاشته بودند. در نتیجه، بازیابی‌ها از نظر الفبای فارسی مخدوش و براساس الفبای لاتین بود. البته آنها هم تقصیری نداشتند، به این دلیل که در آن زمان جدول‌های نشانه مؤلف به‌وجود نیامده بود. بنابراین، کارهای بسیاری باید صورت می‌گرفت تا برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین به فارسی به درجه بلوغ برسیم. در سال ۱۳۵۶ وقتی قرار شد سیاست فهرست‌نویسی کتابخانه ملی پهلوی را بنویسم،

در آنجا نوشتیم که سرانجام یک روزی باید همه کتاب‌های لاتین به فارسی فهرست شوند» (۷: ۱۶).

در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته از یک روش فهرستنویسی واحد برای کل کتاب‌ها استفاده می‌شود، که از آن جمله می‌توان به کتابخانه کنگره آمریکا اشاره کرد. در این کتابخانه سرشناسه، اگر نام شخص باشد، به لاتین آوانویسی؛ و اگر تنالگان باشد به زبان انگلیسی ترجمه می‌شود و در مقابل آنها نام شخص یا تنالگان به صورت درج شده در کتاب می‌آید. عنوان کتاب نیز به لاتین آوانویسی می‌شود به این ترتیب، مشکل برگه‌آرایی کتاب‌ها با زبان‌های مختلف نیز مرتفع می‌شود.

چنین تدبیری شایسته و منطقی است، زیرا برای جست‌وجوگرانی از هر زبان بسیار راحت‌تر است که به زبان مادری خود به جست‌وجوی اطلاعات موردنظر خود بپردازند تا به زبانی دیگر (۲: ۱۵-۱۶؛ ۷:

۱۶). از طرف دیگر، این روش باعث می‌شود که تمام آثار یک نویسنده و نقدها و شرح‌های مربوط به آثار او به هر زبانی که باشند در کنار یکدیگر قرار بگیرند. چنین شیوه‌ای در بسیاری از کتابخانه‌های ملی دنیا مرسوم است (۷: ۲۶-۲۷؛ ۶: دوازده).

در ایران نیز از دهه پنجاه شمسی فهرستنویسی به این روش یعنی فهرستنویسی فارسی کتاب‌های لاتین در اندیشه متخصصان کتابداری کشورمان بوده است، ولی به دلیل برخی کاستی‌ها و مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم این کار به تعویق افتاد (۶: دوازده؛ ۴: ۲۶). در خلال سالیانی دراز، یعنی تا اوایل دهه هشتاد شمسی، کتاب‌های انگلیسی تماماً به انگلیسی فهرستنویسی می‌شدند و برای سایر زبان‌ها مثل آلمانی و فرانسه قسمت توصیفی به زبان کتاب و یادداشت‌ها و موضوع‌ها به زبان انگلیسی فهرستنویسی می‌شدند.

تصویر ۱، یک پیشینه کتابشناختی برگرفته از کتابشناسی ملی ایران مربوط به کتابی

World encyclopedia of library and information services/ Robert Wedgeworth	:	عنوان و نام پدیدآور
3rd ed	:	وضعیت ویراست
Chicago: American Library Association, 1993.	:	مشخصات نشر
xvii,905 p.illus	:	مشخصات ظاهری
old cataloging	:	وضعیت فهرستنویسی
ISBN 0-8389-0609-5 (alk.paper)	:	یادداشت
ALA world encyclopedia of library and information services	:	عنوان دیگر
Library science - Encyclopedias	:	موضوع
Information science - Encyclopedias	:	موضوع
Wedgeworth, Robert	:	شناسه افزوده
BibZ1006.W67 1993	:	رده‌بندی کنگره
M78-24538	:	شماره کتابشناسی ملی

تصویر ۱. یک پیشینه کتابشناختی کتاب لاتین به روش قدیم فهرستنویسی

به زبان انگلیسی است که به روش قدیم فهرستنویسی کتاب‌های لاتین در کتابخانه ملی فهرستنویسی شده است که هنوز مورد تجدیدنظر قرار نگرفته است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در این پیشینه، عنوان کتاب به زبان خود کتاب است و اسامی اشخاص، محل نشر، و ناشر نیز از آنجاکه مربوط به زبان نیست به همان حروفی که در کتاب آمده، در پیشینه نیز درج شده است. این روش توسط اغلب کتابخانه‌هایی که مجموعه‌های لاتین دارند نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد.

وقتی که متخصصان کتابخانه ملی و در رأس آنها پوری سلطانی تصمیم به اتخاذ روشی برای فهرستنویسی کتاب‌های لاتین گرفتند، سه رویکرد را در پیش روی خود دیدند: ۱) فهرستنویسی تمامی کتاب‌های لاتین به زبان انگلیسی، ۲) فهرستنویسی هر کتاب به زبان خودش، و ۳) فهرستنویسی به خط و زبان فارسی. در نهایت روش آخر

برگزیده شد که با روش سایر کتابخانه‌های ملی پیشرفته دنیا از جمله کتابخانه کنگره آمریکا، تطابق داشت. به این ترتیب، در نیمه دوم سال ۱۳۷۵ این روش با فهرستنویسی کتاب‌های فرانسه بخش ایران‌شناسی شروع شد و قواعدی برای این روش فهرستنویسی مقرر شد که به‌طور مختصر به آنها اشاره می‌شود. اطلاعات کامل در این زمینه در دستنامه فهرستنویسی کتابهای لاتین به فارسی تألیف پوری سلطانی (۱۳۸۳) (۲) و مقدمه کتابشناسی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی (۶): یک- بیست و سه) آمده است.

در تصویر ۲، یک پیشینه کتابشناختی برگرفته از کتابشناسی ملی ایران مربوط به کتابی به زبان انگلیسی است که به روش جدید فهرستنویسی کتاب‌های لاتین در کتابخانه ملی فهرستنویسی شده است در مقایسه این پیشینه‌ها و پیشینه‌هایی که قبلاً به آنها اشاره شد (روش قدیم فهرستنویسی

Encyclopedia of Library and information science/ executive editor Allen Kent; administrator editor Carolyn M. Hall New York Marcel Dekker 1997م = 1376 ،

0-8247-2059-8 ؛ 0-8247-2059-8

Encyclopedia of library and information science

: (انسایکلوپدیا آو لایبرری اند اینفورمیشن ساینس)

: کتابداری -- واژه‌نامه‌ها

: اطلاع‌رسانی -- واژه‌نامه‌ها

: کنت، آلن، ۱۹۲۱ - م. Kent, Allen

: هال، کارولین، Hall, Carolyn M.

: BibZ/۱۰۰۶ الف ۲۸ ۱۳۷۶

: م ۱۸-۹۹۸۸۲

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

شابک

وضعیت فهرستنویسی

یادداشت

عنوان دیگر

ترجمه عنوان

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

شناسه افزوده

رده‌بندی کنگره

شماره کتابشناسی ملی

تصویر ۲. یک پیشینه کتابشناختی کتاب لاتین به روش جدید فهرستنویسی

کتاب‌های لاتین) تفاوت‌هایی مشهود است، از جمله:

۱. اضافه شدن معادل اسامی اشخاص با حروف فارسی و آوانویسی عنوان با حروف فارسی که این امکان را فراهم می‌آورد که کاترهای تمامی رده‌ها با حروف فارسی درآمده و کتابخانه‌ها نیز بتوانند کتاب‌های کلیه زبان‌ها را با یک نظم الفبایی چینش کنند.

۲. درج اطلاعات مشخصات نشر با الفبای استفاده شده در کتاب، که با به‌کارگیری این روش دیگر لزومی ندارد کتابی را که به زبان انگلیسی یا فرانسه است ولی مشخصات نشر آن فارسی یا عربی است آوانویسی کنیم.

۳. درج یادداشت‌ها و موضوع‌ها به زبان فارسی، که این کار نیز با توجه به اینکه اکثر مراجعان کتابخانه‌های کشور ما فارسی زبان هستند، توجیهی منطقی دارد.

همان‌طور که مشاهده می‌شود قالب کلی دو روش فهرست‌نویسی تغییری نکرده است اما الفبای درج اطلاعات در پیشینه‌ها به سمت بومی‌سازی تغییر کرده است. در حال حاضر کلیه کتاب‌های لاتین در کتابخانه ملی به شیوه جدید فهرست‌نویسی می‌شوند.

در زیر به برخی از قواعد جدید فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین اشاره می‌شود.

• **طریقه درج نام اشخاص، چه سرشناسه و چه شناسه افزوده، در این روش مطابق روش فهرست‌نویسی کتاب‌های فارسی است، یعنی نام هم به شکل لاتین و هم آوانویسی نام با ضوابط مستند اسامی مشاهیر و نویسندگان با این تفاوت که در کتاب‌هایی که نویسنده آن ایرانی باشد آوانویسی نام فارسی به لاتین**

نیز درج می‌شود؛

• **تنالگان‌ها، چه سرشناسه و چه شناسه افزوده یا موضوع باشند، باید ترجمه شوند و همراه با معادل لاتین خود درج شوند؛**

• **عنوان کتاب با توجه به زبان کتاب باید به فارسی آوانویسی شود؛**

• **اگر کتاب در دست فهرست به فارسی ترجمه شده باشد یک شناسه افزوده عنوان فارسی همراه با زبان کتاب در دست فهرست که با نقطه از عنوان جدا می‌شود، آورده می‌شود؛**

• **مشخصات نشر به زبان خود کتاب درج می‌شود؛**

• **مشخصات ظاهری و یادداشت‌ها به زبان فارسی درج می‌شود؛**

• **فروست کتاب، در صورتی که ضرورت داشته باشد، عیناً به زبان کتاب آورده می‌شود؛**

• **موضوع یا موضوع‌های کتاب به زبان فارسی می‌آید، چرا که موضوع‌های کتاب بیانگر محتوای کتاب است و این مزیت را دارد که وقتی یک محقق موضوع خاصی را جست‌وجو می‌کند، در نتایج جست‌وجوی او کتاب‌هایی با آن موضوع به تمامی زبان‌های موجود نمایش داده می‌شود؛ و**

• **در رده‌بندی شماره‌ها به فارسی و حروف مربوط به رده‌های رده‌بندی کنگره به لاتین و کاترها هم با توجه به آوانویسی نام و عنوان به فارسی آورده می‌شود (۲: ۳۲-۴۹؛ ۴: ۲۶؛ ۶: پانزده- هجده).**

بیان مسئله

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، از اوایل

دهه ۱۳۸۰، شیوه فهرستنویسی کتاب‌های لاتین خود را تغییر داد. به این ترتیب که تنها قسمت توصیفی پیشینه کتابشناختی به زبان کتاب و سایر قسمت‌ها به صورت فارسی انجام می‌شود. حال مسئله مطرح میزان پذیرش و کاربرد این روش فهرستنویسی و تبعیت از استانداردهای آن توسط کتابخانه‌هایی است که از منابع لاتین فراوانی برخوردار بوده و ناگزیر باید آنها را فهرستنویسی و سازماندهی کنند. در این میان، کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران از جمله کتابخانه‌هایی هستند که دارای مجموعه‌هایی بزرگ و متنوع از این منابع هستند و در ارتباط با چگونگی فهرستنویسی آنها با مشکلاتی مواجه هستند و باید تصمیماتی را اتخاذ کنند. پژوهش حاضر بر آن است تا دریابد آیا شیوه جدید فهرستنویسی کتاب‌های لاتین، که از سوی کتابخانه ملی اتخاذ و پیشنهاد شده است در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری شهر تهران مورد پذیرش واقع شده است یا خیر. با انجام این پژوهش معایب و مزایای این روش شناسایی شده و پیشنهاداتی برای رفع نواقص و تقویت مزیت‌ها ارائه خواهد شد.

هدف و فایده پژوهش

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان کاربرد پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین کتابشناسی ملی ایران در کتابخانه‌های دولتی شهر تهران است. فایده این پژوهش، آگاهی از میزان و نوع کاربرد این پیشینه‌ها، تعیین میزان

همسویی آن با نیازهای کتابخانه‌ها و جامعه استفاده‌کننده، در یافتن نقاط قوت و ضعف این شیوه، و فراهم ساختن بستری برای اتخاذ این روش فهرستنویسی توسط کتابخانه‌های کشور است. ضرورت انجام چنین پژوهشی بر این پایه استوار است که اگر کتابخانه‌های سطح کشور از این سیاست پیروی نکنند، کتابخانه ملی نمی‌تواند به هدف نهایی تدوین کتابشناسی ملی که همان حفظ یکدستی و یکپارچگی است دست پیدا کند.

پرسش‌های اساسی پژوهش

پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به پرسش‌های اساسی زیر است:

- آیا روش جدید فهرستنویسی منابع لاتین توسط کتابخانه ملی توسط کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تهران استفاده می‌شود؟

- کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تهران از حیث نیروی متخصص برای انجام فهرستنویسی کتاب‌ها از چه شرایطی برخوردارند؟

- چه تغییراتی برای استفاده بیشتر و فراگیرتر در سیاست فهرستنویسی منابع لاتین در کتابخانه ملی باید اعمال شود؟

- چند درصد از فهرست‌نویسان در صورت ارائه خدمات و راهنمایی از طرف کتابخانه ملی حاضر به استفاده از این روش برای فهرستنویسی کتاب‌های لاتین مجموعه خود هستند؟

محدودیت‌های پژوهش

پژوهش حاضر دچار کمبودها و محدودیت‌هایی

بوده است که از این میان می‌توان به کمبود منابع مرتبط در مورد علل فهرست‌نویسی منابع غیرزبان ملی به زبان ملی (که توسط کتابخانه‌های ملی مهم دنیا انجام می‌شود) اشاره کرد، زیرا پژوهش‌های انجام شده در این ارتباط معمولاً در سطح سازمانی بوده و انتشار نیافته است. همچنین به دلیل عدم اطلاع‌رسانی در مورد این روش فهرست‌نویسی توسط کتابخانه ملی، به فهرست‌نویسان هر کتابخانه باید اول در مورد این روش فهرست‌نویسی توضیح داده می‌شد که گاهی اوقات هم پژوهشگر و هم پرسش‌شونده را با کمبود وقت مواجه می‌ساخت.

پیشینه پژوهش

تنها پژوهش داخلی انجام شده در زمینه کتابشناسی ملی که شاید بتوان به نحوی آن را مرتبط با پژوهش حاضر دانست پژوهش زهرا حداد (۱۳۸۰) با عنوان «بررسی میزان رضایت استفاده‌کنندگان از بانک اطلاعاتی کتابشناسی ملی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۷۸» است که با استفاده از روش پیمایشی توصیفی به بررسی میزان رضایت‌مندی استفاده‌کنندگان لوح‌های فشرده کتابشناسی ملی ایران از نظر شیوه درخواست، دریافت اطلاعات، سرعت دستیابی به اطلاعات، ارزیابی صحت فهرست‌نویسی، و نیز بررسی رضایت مشترکان از بانک‌های سرعنوان‌های موضوعی و مستند مشاهیر پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داده است که بیش از ۸۹/۴ درصد مشترکان از

خدمات پیشگفته رضایت داشته‌اند (۱). اگرچه پایان‌نامه یا طرح تحقیقاتی که دقیقاً در بردارنده موضوع پژوهش حاضر باشد یافت نشد، با توجه به وجود کتاب‌های غیرلاتین^۳ در کتابخانه‌های خارج از ایران - به‌خصوص در کشورهای انگلیسی‌زبان از جمله ایالات متحده، انگلستان، کانادا، و استرالیا - تحقیقاتی درباره ذخیره و بازیابی پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های غیرلاتین، از جمله چینی، ژاپنی، کره‌ای^۴، عربی، فارسی، و عبری، انجام شده است که از میان آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

ناصر شریفی (۱۹۵۹) که در بخش فهرست‌نویسی کتاب‌های کتابخانه کنگره کار می‌کرد، در کتاب خود با عنوان فهرست کردن آثار فارسی^۵، که از پایان‌نامه دکتری او ناشی شده است، در ابتدا به معرفی آوانویسی^۶ نوشتارهای فارسی و هدف و سابقه آن و سپس به آوانویسی نوشتارهای فارسی برای استفاده در کتابخانه می‌پردازد و سپس وضع فهرست‌نویسی کتاب‌های فارسی در آن زمان را مورد بررسی قرار می‌دهد و خاطر نشان می‌سازد که به دلیل اینکه قوانین مدونی برای فهرست‌نویسی اینگونه کتاب‌ها موجود نیست اغلب کتابخانه‌ها آنها را فهرست‌نویسی نمی‌کنند. او سپس به معرفی انواع اسامی ایرانی و چگونگی ساختن شکل مستند آنها می‌پردازد و سپس قوانین جاری فهرست‌نویسی توصیفی برای کتاب‌های فارسی کتابخانه‌های آمریکا را بررسی می‌کند. در پایان به

3. Non-Roman

4. Chinese- Japanese- Korean (CJK)

5. *Cataloging of persian works*

6. Transliteration

ارائه قوانینی برای فهرستنویسی توصیفی کتاب‌های فارسی اشاره و جدول‌هایی را برای آوانویسی حروف فارسی ارائه می‌کند. مدلی که او برای فهرستنویسی کتاب‌های فارسی پیشنهاد کرد اکنون در کتابخانه کنگره آمریکا استفاده می‌شود و طبق آن، عنوان و اسامی و مشخصات نشر کتاب‌های فارسی به زبان فارسی نوشته می‌شوند و آوانویسی لاتین نیز می‌شوند و موضوع‌ها به زبان انگلیسی ارائه می‌شود. او این روش فهرستنویسی را برای کتابخانه‌های ایران نیز در نظر داشت که البته در کتابخانه‌های ایران اجرا نشد (۱۸).

فرشته مولوی (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «مشکلات اصلی در فهرستنویسی منابع فارسی‌زبان در آمریکای شمالی»^۷ به مشکلات روش‌های فهرستنویسی مواد فارسی‌زبان که در آمریکای شمالی به کار برده می‌شود، می‌پردازد. وی این مشکلات را به این صورت دسته‌بندی کرده است: به‌کارگیری جدول‌های لاتینی کردن انجمن کتابداران آمریکا- کتابخانه کنگره برای زبان فارسی^۸، کاربرد مثال‌های گمراه‌کننده‌ای که در این جدول‌ها استفاده شده است، کمبود دانش عملی زبان فارسی، و مشکلات مربوط به اسامی به‌ویژه انتخاب و شکل سرشناسه که با توجه به کاربرد نادرست قوانین مربوط به اسامی فارسی پدید می‌آید. در پایان پیشنهادهایی برای برطرف کردن این مشکلات ارائه شده است (۱۶: ۷۷-۸۲).

شاکر^۹ (۲۰۰۲) در رساله دکتری خود با عنوان «دسترسی کتابشناختی به منابع غیرلاتین در فهرست‌های همگانی پیوسته: مطالعه کتابخانه‌های منتخب انجمن کتابخانه‌های پژوهشی آمریکا» به این مسئله اشاره دارد که پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های غیرلاتین علاوه بر درج اطلاعات به زبان انگلیسی با خط و نوشته همان زبان نیز همراه باشد، چراکه استفاده‌کنندگان اینگونه منابع بهتر و راحت‌تر می‌توانند به مدارک موردنیاز خود دسترسی داشته باشند و البته این کار با پیدایش سیستم یونی‌کد^{۱۰} سهل و آسان شده است. او به بررسی روش فهرستنویسی کتاب‌های غیرلاتین کتابخانه‌های مورد پژوهش خود می‌پردازد. بیشتر کتابخانه‌ها کتاب‌های غیرلاتین را با حروف همان زبان فهرستنویسی می‌کنند، ولی در فهرست همگانی پیوسته قرار نمی‌دهند و ۵۸ درصد کتابداران سیستم‌ها به این نکته اشاره داشته‌اند که در برنامه‌های آتی خود ضبط اینگونه پیشینه‌ها را در فهرست همگانی پیوسته در نظر خواهند گرفت (۱۷).

کیم^{۱۱} (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «لاتینی کردن در فهرستنویسی منابع کره‌ای»^{۱۲} به تجربه و تحلیل قواعد فهرستنویسی برای منابع کره‌ای با تأکید بر نظام ام.آر.آر.^{۱۳}، دستورالعمل لاتینی کردن منابع کره‌ای که در حال حاضر در ایالات متحده از آن استفاده می‌شود، می‌پردازد. او در این پژوهش رفتار

7. Main issues in cataloging persian language materials in North America
8. ALA-LC Romanization Tables
9. Shaker

10. Unicode
11. Kim
12. Romanization in cataloging of Korean materials
13. McCune-Reischauer

اطلاع‌جویی و توانایی‌های جست‌وجوی کاربران را مدنظر قرار می‌دهد. نظام ام.آر. موانع زیادی برای توانایی کاربران برای بازیابی اطلاعات دارد. وی پیشینه‌های کتابشناختی کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه کنگره، و شبکه اطلاعاتی کتابخانه‌های پژوهشی^{۱۴} را برای شناسایی مسائل و مشکلات نظام ام.آر. مورد مطالعه قرار می‌دهد. این بررسی کاربرمحور روشن ساخت که نظام ام.آر. ابزاری مناسب بر پایه توانایی جست‌وجوی کاربران نیست و راه‌حلی برای غلبه بر محدودیت‌های نظام ام.آر. ارائه کرده است (۱۳: ۵۳-۷۲).

جامعه پژوهش

کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی مستقر در شهر تهران جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دهند که از سایت اینترنتی وزارت علوم تحقیقات و فناوری به آدرس www.msrt.ir استخراج شده و شامل ۱۴ کتابخانه است. یکی از این کتابخانه‌ها (کتابخانه مرکزی دانشگاه جامع علمی کاربردی) به دلیل نداشتن بخش فهرست‌نویسی حذف شد.

روش پژوهش و توجیه روایی آن

از آنجا که پژوهش به میزان کاربرد پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین موجود در کتابشناسی ملی ایران توسط فهرست‌نویسان کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تهران می‌پردازد، از روش پژوهش پیمایشی

استفاده شده است. در این روش با استفاده از پرسشنامه نظرات فهرست‌نویسان کتابخانه‌ها جمع‌آوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

با توجه به اینکه روش متداول فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین ترکیبی از زبان کتاب و زبان انگلیسی است (روش قدیمی کتابخانه ملی برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین)، بخش‌های مختلف یک پیشینه کتابشناختی از حیث زبانی که برای درج آنها در پیشینه کتابشناختی استفاده می‌کنند، با استفاده از یک پرسشنامه از فهرست‌نویسان موردنظر قرار گرفت. در ادامه سؤالاتی در ارتباط با به‌کارگیری سیاست فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین کتابخانه ملی و شرکت در کلاس‌های آموزشی برای فراگیری این روش مطرح شد و در انتها یک سؤال باز برای نظرات و پیشنهادات در نظر گرفته شد. کلیه پرسشنامه‌ها به‌صورت حضوری میان ۳۸ نفر از فهرست‌نویسان کتابخانه‌ها توزیع شد و در نهایت با پیگیری فراوان کلیه پرسشنامه‌ها جمع‌آوری شد و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها از نوع آمار توصیفی است. در این بخش، داده‌های استخراج شده از یک پرسشنامه، مشتمل بر ۲۵ پرسش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این پرسشنامه ابتدا پرسش‌هایی درباره فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین مجموعه مطرح شده و سپس

درباره پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین کتابشناسی ملی پرسش شده است. در ادامه، درباره روش مطلوب فهرستنویسی برای فهرستنویسی کتاب‌های لاتین پرسش‌هایی انجام شده است و در پایان نیز نظرخواهی برای اتخاذ این روش و همچنین آمادگی برای شرکت در کلاس‌های آموزشی این روش مورد نظر قرار گرفته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های به دست آمده در ۱۲ جدول به شرح زیر به نمایش درآمده است. یافته‌ها از وضعیت روش موجود فهرستنویسی کتاب‌های لاتین، نیروی انسانی متخصص، میزان همخوانی روش‌های فهرستنویسی کتاب‌های لاتین با سیاست فهرستنویسی کتاب‌های لاتین در کتابخانه ملی، و همچنین میزان آمادگی برای پذیرش این روش پرده برمی‌دارد.

جدول ۱. توزیع فراوانی رشته تحصیلی و میزان تحصیلات فهرستنویسان

رشته تحصیلی و میزان تحصیلات	فراوانی	درصد
کارشناسی کتابداری	۱۸	۴۷/۴
کارشناسی غیرکتابداری	۹	۲۳/۷
کارشناسی ارشد کتابداری	۹	۲۳/۷
کاردانی کتابداری	۰	۰
دیپلم	۲	۵/۳
جمع	۳۸	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۱ نمایان است تعداد کارشناسان کتابداری و اطلاع‌رسانی فهرستنویس را ۱۸ نفر (۴۷/۷ درصد)، کارشناسان غیرکتابداری و اطلاع‌رسانی را ۹

نفر (۲۳/۷ درصد)، کارشناسان ارشد کتابداری ۹ نفر (۲۳/۷ درصد)، کاردانان کتابداری که در جامعه آماری نبود (صفر درصد) تشکیل داده‌اند و ۲ نفر از فهرستنویسان دیپلم بودند که ۵/۳ درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. به این ترتیب، روی هم رفته ۲۷ نفر یعنی بیش از ۷۰ درصد فهرستنویسان دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند.

جدول ۲. توزیع فراوانی میزان سابقه کار فهرستنویسان

میزان سابقه کار	فراوانی	درصد
دو سال و کمتر	۱	۲/۶
بین سه و پنج سال	۶	۱۵/۸
بین شش و ده سال	۱۰	۲۶/۳
۱۱ سال و بیشتر	۲۱	۵۵/۳
جمع	۳۸	۱۰۰

یک نفر از میان ۳۸ فهرستنویس دارای سابقه دو سال یا کمتر (۲/۶ درصد)، ۶ نفر با سابقه بین سه تا پنج سال (۱۵/۸ درصد)، ۱۰ نفر با سابقه بین ۶ تا ۱۰ سال (۲۶/۳ درصد)، درصد و ۲۱ نفر با سابقه ۱۱ سال و بیشتر (۵۵/۳ درصد) جامعه آماری پژوهش حاضر را تشکیل داده‌اند.

جدول ۳. توزیع فراوانی میزان آشنایی با فهرستنویسی فارسی کتاب‌های لاتین

میزان آشنایی	فراوانی	درصد
هیچ	۱۰	۲۶/۳
کم	۱۱	۲۸/۹
متوسط	۱۴	۳۶/۸
زیاد	۳	۷/۹
جمع	۳۸	۱۰۰

۱۰ نفر از فهرست‌نویسان (۲۶/۳ درصد) اصلاً با این روش فهرستنویسی آشنایی ندارند، ۱۱ نفر (۲۸/۹ درصد) آشنایی کمی دارند، ۱۴ نفر (۳۶/۸ درصد) به میزان متوسط با این روش آشنا هستند، و ۳ نفر (۷/۹ درصد) با این روش فهرستنویسی آشنایی زیادی دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی میزان استفاده از کتابشناسی ملی

میزان استفاده از کتابشناسی ملی	فراوانی	درصد
کم	۶	۱۵/۸
متوسط	۱۱	۲۸/۹
زیاد	۱۹	۵۰
بدون پاسخ	۲	۳/۵
جمع	۳۸	۱۰۰

۶ نفر (۱۵/۸ درصد) از کتابشناسی ملی کم استفاده می‌کنند، ۱۱ نفر (۲۸/۹ درصد) به میزان متوسط از کتابشناسی ملی استفاده می‌کنند، ۱۹ نفر (۵۰ درصد) از کتابشناسی ملی زیاد استفاده می‌کنند، و ۲ نفر (۵/۳ درصد) به این سؤال پاسخ نداده‌اند. به این ترتیب، بیش از ۵۰ درصد این کتابخانه‌ها از کتابشناسی ملی به‌عنوان الگوی فهرستنویسی استفاده می‌کنند.

جدول ۵. جدول توزیع فراوانی میزان استفاده پیشنهادی کتابشناختی کتابشناسی ملی (به دو روش قدیم و جدید)

میزان استفاده	روش قدیم		روش جدید	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
هیچ	۱۹	۵۰	۱۷	۴۴/۷
کم	۱۲	۶/۳۱	۱۱	۲۸/۹
متوسط	۷	۴/۱۸	۹	۲۳/۷
زیاد	۰	۰	۱	۶/۲
جمع	۳۸	۱۰۰	۳۸	۱۰۰

جدول ۵ میزان استفاده از پیشنهادی کتابشناختی کتاب‌های لاتین فهرستنویسی شده به روش قدیم و جدید را به تفکیک نشان می‌دهد. در صورتی که فهرست‌نویسان از این دو روش استفاده نکرده‌اند، گزینه «هیچ» را انتخاب نموده‌اند.

۱۹ نفر از فهرست‌نویسان (۵۰ درصد) از پیشنهادی کتابشناختی کتاب‌های لاتین فهرست شده به روش قدیم استفاده نکرده‌اند، ۱۲ نفر (۳۱/۶ درصد) به میزان کمی از این نوع پیشنهادها استفاده کرده‌اند، ۷ نفر (۱۸/۴ درصد) به میزان متوسط از این نوع پیشنهادها استفاده کرده‌اند، و هیچ یک از فهرست‌نویسان از این نوع پیشنهادها به میزان زیاد استفاده نکرده است. به این ترتیب می‌توان گفت بیش از ۵۰ درصد این کتابخانه‌ها از روش قدیم فهرستنویسی کتاب‌های لاتین استفاده نمی‌کنند.

به همین ترتیب ۱۷ نفر (۴۴/۷ درصد) از پیشنهادی کتابشناختی کتاب‌های لاتین فهرست شده به روش جدید استفاده نکرده‌اند، ۱۱ نفر (۲۸/۹ درصد) به میزان کمی از این نوع پیشنهادها استفاده کرده‌اند، ۹ نفر (۲۳/۷ درصد) به میزان متوسط از این نوع پیشنهادها استفاده کرده‌اند، و تنها یک نفر از فهرست‌نویسان (۲/۶ درصد) از این نوع پیشنهادها زیاد استفاده کرده است. به این ترتیب می‌توان گفت بیش از ۵۰ درصد این کتابخانه‌ها از روش جدید فهرستنویسی کتاب‌های لاتین استفاده نمی‌کنند. به عبارت دیگر بیش از ۵۰ درصد این کتابخانه‌ها کتاب‌های لاتین را به زبان اصلی کتاب فهرستنویسی می‌کنند.

جدول ۶. توزیع فراوانی استفاده از قسمت‌های مختلف یک پیشینه کتابشناختی فارسی کتاب‌های لاتین

قسمت مورد استفاده	فراوانی	درصد
اسامی مستند اشخاص و تنالگان‌ها	۷	۱۸/۴
موضوع‌ها	۱۱	۲۸/۹
رده‌ها	۶	۱۵/۸
اسامی، تنالگان‌ها، موضوع‌ها و رده‌ها	۴	۱۰/۵
موضوع‌ها و رده‌ها	۳	۷/۹
هیچ کدام	۱	۲/۶
بدون پاسخ	۶	۱۵/۸
جمع	۳۸	۱۰۰

قسمت‌هایی از یک پیشینه کتابشناختی که بیشتر استفاده می‌شود عبارت‌اند از: اسامی اشخاص و تنالگان‌ها، و موضوع‌ها و رده‌ها. ۷ نفر (۱۸/۴ درصد) از اسامی مستند اشخاص و تنالگان‌ها استفاده می‌کنند، ۱۱ نفر (۲۸/۹ درصد) از موضوع‌ها استفاده می‌کنند، ۶ نفر (۱۵/۸ درصد) از رده‌ها استفاده می‌کنند، ۴ نفر (۱۰/۵ درصد) از اسامی، تنالگان‌ها، موضوع‌ها و رده‌ها استفاده می‌کنند، ۳ نفر (۷/۹ درصد) از موضوع‌ها و رده‌ها استفاده می‌کنند، ۱ نفر (۲/۶ درصد) از هیچ‌کدام از قسمت‌ها استفاده نمی‌کنند، و ۶ نفر (۱۵/۸ درصد) به این سؤال پاسخی ندادند.

جدول ۷. جدول توزیع فراوانی زبان مطلوب فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین و روشی که اکنون به کار می‌برند

روش فهرست‌نویسی		روش مطلوب		روش موجود	
زبان فهرست‌نویسی		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
زبان خود کتاب		۸/۱۵	۶	۵	۱۳/۲
فارسی		۰	۰	۰	۰
انگلیسی		۵۲/۶	۲۰	۲۹	۷۶/۳
زبان خود کتاب و فارسی		۲۱/۱	۸	۰	۰
زبان فارسی و انگلیسی		۲/۶	۱	۰	۰
زبان خود کتاب و انگلیسی		۰	۰	۲	۵/۳
بدون پاسخ		۹/۷	۳	۲	۵/۳
جمع		۱۰۰	۳۸	۳۸	۱۰۰

۶ نفر (۱۵/۸ درصد) زبان ایده‌آل فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین را زبان خود کتاب می‌دانند در صورتی که ۵ نفر (۱۳/۲ درصد) کتاب‌های لاتین خود را به زبان خود کتاب فهرست می‌کنند. هیچ‌یک از فهرست‌نویسان زبان فارسی را برای کتاب‌های لاتین انتخاب نکرده‌اند و هیچ کتابخانه‌ای کتاب‌های لاتین خود را به زبان فارسی فهرست‌نویسی نمی‌کند، ۲۰ نفر (۵۲/۶ درصد) زبان انگلیسی را برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین پیشنهاد کرده‌اند و ۲۹ نفر (۷۶/۳ درصد) از فهرست‌نویسان، کتاب‌های لاتین خود را به زبان انگلیسی فهرست‌نویسی می‌کنند، ۸ نفر (۲۱/۱ درصد) زبان خود کتاب و زبان فارسی را برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین پیشنهاد دادند. در حال حاضر هیچ‌یک از فهرست‌نویسان یا به عبارتی هیچ‌یک از کتابخانه‌ها از این روش استفاده نمی‌کنند. یک نفر (۲/۶ درصد) زبان فارسی و انگلیسی را برای این کار مناسب می‌داند، ولی هیچ کتابخانه‌ای این روش را به کار نبرده است. هیچ‌یک از فهرست‌نویسان زبان خود کتاب و زبان انگلیسی را برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین پیشنهاد نکردند، ولی دو نفر (۵/۳ درصد) این روش را برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین خود به کار می‌برند، ۳ نفر (۷/۹ درصد) به روش ایده‌آل فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین و ۲ نفر (۵/۳ درصد) به روش اتخاذ شده فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین پاسخی ندادند.

جدول ۸. توزیع فراوانی زبان مطلوب برای اسامی (اشخاص و تالکان‌ها) برای درج در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین

اسامی (اشخاص و تالکان‌ها)	فراوانی	درصد
زبان خود کتاب	۱۳	۳۴/۲
زبان فارسی	۱	۲/۶
زبان انگلیسی	۱۵	۳۹/۵
زبان خود کتاب و زبان فارسی	۵	۱۳/۲
زبان خود کتاب و زبان انگلیسی	۳	۹/۷
زبان فارسی و انگلیسی	۱	۲/۶
جمع	۳۸	۱۰۰

۱۵/۶ درصد) آوانویسی به لاتین، ۴ نفر (۱۰/۵ درصد) ترکیبی از زبان خود کتاب و آوانویسی به فارسی، ۱ نفر (۲/۶ درصد) زبان خود کتاب و آوانویسی به لاتین، و ۲ نفر (۵/۳ درصد) آوانویسی به فارسی و لاتین را انتخاب کرده‌اند، ولی هیچ‌کدام از فهرست‌نویسان آوانویسی به فارسی را انتخاب نکرده است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی زبان مورد استفاده برای مشخصات نشر و یادداشت‌ها

مشخصات نشر و یادداشت		مشخصات نشر		یادداشت‌ها
زبان	یادداشت	فراوانی	درصد	درصد
زبان خود کتاب	۲۰	۵۲/۶	۱۳	۳۴/۲
زبان فارسی	۰	۰	۲	۵/۳
زبان انگلیسی	۱۶	۴۲/۱	۲۱	۵۵/۳
زبان خود کتاب و زبان انگلیسی	۲	۵/۳	۲	۵/۳
جمع	۳۸	۱۰۰	۳۸	۱۰۰

۱۳ نفر (۳۴/۲ درصد) زبان خود کتاب را برای درج اطلاعات مذکور در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین پیشنهاد دادند، ۱ نفر (۲/۶ درصد) زبان فارسی، ۱۵ نفر (۳۹/۵ درصد) زبان انگلیسی، ۵ نفر (۱۳/۲ درصد) زبان خود کتاب و زبان فارسی، ۳ نفر (۷/۹ درصد) زبان خود کتاب و زبان انگلیسی، و ۱ نفر (۲/۶ درصد) زبان فارسی و انگلیسی را برای درج اسامی در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین پیشنهاد دادند.

۲۰ نفر (۵۲/۶ درصد) برای مشخصات نشر و ۱۳ نفر (۳۴/۲ درصد) برای یادداشت‌ها زبان خود کتاب را برای درج در پیشینه کتابشناختی لاتین پیشنهاد داده‌اند. هیچ‌کدام از فهرست‌نویسان زبان فارسی را برای مشخصات نشر پیشنهاد نداده‌اند، ولی ۲ نفر (۵/۳ درصد) زبان فارسی را برای یادداشت‌ها پیشنهاد دادند. ۱۶ نفر (۴۲/۱ درصد) زبان انگلیسی را برای مشخصات نشر و ۲۱ نفر (۵۵/۳ درصد) این زبان را برای یادداشت‌ها پیشنهاد کرده‌اند. ۲ نفر (۵/۳ درصد) زبان خود کتاب و زبان انگلیسی را هم برای مشخصات نشر و هم برای یادداشت‌ها پیشنهاد داده‌اند.

جدول ۹. توزیع فراوانی زبان مطلوب برای درج عنوان در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین

زبان عنوان کتاب	فراوانی	درصد
زبان کتاب	۲۳	۶۰/۵
آوانویسی به فارسی	۰	۰
آوانویسی به لاتین	۶	۱۵/۶
زبان خود کتاب و آوانویسی فارسی	۴	۱۰/۵
زبان خود کتاب و آوانویسی لاتین	۱	۲/۶
آوانویسی به فارسی و آوانویسی لاتین	۲	۵/۳
بدون پاسخ	۲	۵/۳
جمع	۳۸	۱۰۰

۳۲ نفر (۶۰/۵ درصد) زبان کتاب، ۶ نفر

جدول ۱۱. توزیع فراوانی زبان مطلوب برای موضوع‌ها

درصد	فراوانی	زبان موضوع‌ها
۱۸/۴	۷	زبان خود کتاب
۰	۰	زبان فارسی
۵۷/۹	۲۲	زبان انگلیسی
۱۵/۸	۶	زبان فارسی و انگلیسی
۵/۳	۲	زبان خود کتاب و فارسی
۲/۶	۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۳۸	جمع

صورت تصدی یک کتابخانه جدیدالتأسیس پاسخ مثبت دادند.

۹ نفر (۳۲/۷ درصد) به سؤال اول، ۱۲ نفر (۲۱/۶ درصد) به سؤال دوم، و ۱۹ نفر (۵۰ درصد) به سؤال سوم جواب منفی دادند. همچنین ۲ نفر (۵/۳ درصد) به سؤال سوم پاسخ ندادند.

یافته‌های پژوهش

سؤال ۱. آیا روش جدید فهرست‌نویسی منابع لاتین توسط کتابخانه ملی توسط کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تهران استفاده می‌شود؟

در تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش پیشین بر اساس داده‌های به دست آمده از جدول‌های ۴-۷ از مجموع ۳۸ فهرست‌نویس که در ۱۳ کتابخانه مرکزی به فهرست‌نویسی مشغول هستند، هیچ‌یک و یا به عبارتی هیچ کتابخانه‌ای از این روش برای فهرست‌نویسی استفاده نکرده و همه به روش قدیم فهرست‌نویسی می‌کنند. همچنین نتایج پرسش در مورد روش ایده‌آل فهرست‌نویسی برای کتاب‌های لاتین تنها ۸ نفر (۲۱/۱ درصد) این روش را برگزیدند که برای گسترش و تعمیم این روش فهرست‌نویسی،

۷ نفر (۱۸/۴ درصد) زبان خود کتاب، ۲۲ نفر (۵۷/۹ درصد) زبان انگلیسی، ۶ نفر (۱۵/۸ درصد) زبان فارسی و انگلیسی، ۲ نفر (۵/۳ درصد) زبان خود کتاب و زبان فارسی برای درج موضوع‌ها در پیشینه کتابشناختی یک کتاب لاتین پیشنهاد دادند و یک نفر (۲/۶ درصد) به این سؤال پاسخ نداده است و هیچ‌یک از فهرست‌نویسان زبان فارسی را برای درج موضوع‌ها در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین پیشنهاد نداده‌اند.

۲۹ نفر (۷۶/۳ درصد) برای حضور در کلاس‌های آموزشی این روش فهرست‌نویسی، ۲۶ نفر (۶۸/۴ درصد) به قبول این روش در صورت ارائه مشاوره از طرف کتابخانه ملی، و ۱۷ نفر (۴۴/۷ درصد) به قبول این روش در

جدول ۱۲. توزیع فراوانی نظرخواهی برای حضور در کلاس برای یادگیری بیشتر این روش فهرست‌نویسی، اتخاذ این روش و اتخاذ این روش در صورت تصدی یک کتابخانه

اتخاذ روش (متصدی)		اتخاذ روش		قبول کلاس آموزشی		نظرسنجی پاسخ
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۴/۷	۱۷	۶۸/۴	۲۶	۷۶/۳	۲۹	بلی
۵۰	۱۹	۳۱/۶	۱۲	۲۳/۷	۹	خیر
۵/۳	۲	۰	۰	۰	۰	بدون پاسخ
۱۰۰	۳۸	۱۰۰	۳۸	۱۰۰	۳۸	جمع

نسبت به سایر کتابخانه‌های کشور آمار خوبی نیست. ۵ نفر (۱۳/۲ درصد) کتاب‌های لاتین را به زبان خود کتاب فهرست می‌کنند، ۲۹ نفر (۷۶/۳ درصد) کتاب‌های لاتین را به زبان انگلیسی فهرست‌نویسی می‌کنند که دلیل مهم این روش آشنایی نسبی محققان و پژوهشگران با زبان انگلیسی و همچنین استفاده از پیشینه‌های کتابشناختی کتابخانه کنگره آمریکاست.

شاکر (۲۰۰۲) که در زمینه «دست‌رسی کتابشناختی به منابع غیرلاتین در فهرست‌های همگانی پیوسته» پژوهشی انجام داده بود، اعلام داشت که بیشتر کتابخانه‌ها کتاب‌های غیرلاتین خود را به زبان اصلی کتاب فهرست‌نویسی می‌کردند. این نتیجه با نتیجه اتخاذ شده از پژوهش حاضر متفاوت می‌باشد، که دلیل آن را احتمالاً می‌توان میزان کم آشنایی فهرست‌نویسان ما با زبان‌های لاتین و میزان بالای آشنایی فهرست‌نویسان جامعه مورد پژوهش وی با زبان‌های غیرلاتین دانست (۱۷).

سؤال ۲. کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تهران از نظر نیروی متخصص برای انجام فهرست‌نویسی کتاب‌ها در چه وضعیتی هستند؟

داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که ۱۸ نفر (۴۷/۴ درصد) دارای مدرک کارشناسی کتابداری و ۹ نفر (۲۳/۷ درصد) دارای مدرک کارشناسی ارشد کتابداری هستند که روی هم رفته ۲۷ نفر یعنی بیش از ۷۰ درصد فهرست‌نویسان دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند. همچنین جدول ۲ که نشان‌دهنده میزان سابقه کار فهرست‌نویسان است،

دربردارنده نتایج درخور توجهی است، چرا که ۲۱ نفر (۵۵/۳ درصد) فهرست‌نویسان سابقه کار بیشتر از ده سال دارند. این نتایج حاکی از آن است که جامعه مورد پژوهش هم دارای تخصص لازم و هم دارای تجربه کافی هستند که به اعتبار نتایج پژوهش حاضر می‌افزاید.

سؤال ۳. چه تغییراتی برای استفاده بیشتر و فراگیرتر در سیاست فهرست‌نویسی منابع لاتین در کتابخانه ملی، باید اعمال شود؟

نتایج حاصل از سؤال‌های ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، و ۱۹ پرسشنامه که در جدول‌های ۸، ۱۰، ۵، و ۱۱ آمده است، بیانگر لزوم اعمال تغییراتی در روش فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین در کتابخانه ملی است. براساس نتایج به دست آمده که در جدول ۸ آمده ۱۵ نفر (۳۹/۵ درصد) بر این عقیده هستند که زبان اسامی و تالگان‌ها برای درج در پیشینه کتابشناختی باید انگلیسی باشد و ۱۳ نفر (۳۴/۲ درصد) زبان خود کتاب را برای این کار پیشنهاد کرده‌اند، اما از آنجا که روش کنونی کتابخانه ملی درج آنها به صورت زبان کتاب و فارسی است و تنها ۵ نفر (۱۳/۲ درصد) این روش را پیشنهاد کرده‌اند و نیز اینکه روش درج این مؤلفه‌ها در پیشینه اینگونه کتاب‌ها زبان کتاب و زبان فارسی است و روش کتابخانه ملی به نوعی کامل‌تر است و می‌توان کسانی را که زبان خود کتاب و کسانی را که زبان خود کتاب و زبان فارسی را پیشنهاد داده‌اند با هم جمع کرد به عدد ۲۰ (۵۲/۷ درصد) می‌رسیم که آمار خوبی برای حفظ این قسمت به همین صورت است.

جدول ۱۰ نشانگر نظرخواهی در مورد زبان درج مشخصات نشر و یادداشت‌ها در پیشینه کتابشناختی کتاب‌های لاتین است که ۲۰ نفر (۵۲/۶ درصد) زبان خود کتاب را انتخاب کرده که آمار قابل توجهی است، زیرا روش منطبق با روش اتخاذ شده کتابخانه ملی است. در همین جدول داده‌های مربوط به یادداشت‌ها نیز ارائه شده است که تنها ۲ نفر (۵/۲ درصد) زبان فارسی را انتخاب کرده، ۲۱ نفر (۵۵/۳ درصد) زبان انگلیسی را برای درج یادداشت‌ها پیشنهاد کرده‌اند. با توجه به اینکه روش کنونی کتابخانه ملی برای درج یادداشت‌ها در پیشینه‌های کتابخانه ملی زبان فارسی است، لازم است که در مورد زبان درج یادداشت‌ها تجدیدنظر شود.

جدول ۱۱ داده‌های مربوط به نظرخواهی در مورد زبان موضوع‌های کتاب‌های لاتین برای درج در پیشینه کتابشناختی است. هیچ‌یک از فهرست‌نویسان روش کنونی کتابخانه ملی یعنی زبان فارسی را برای درج موضوع‌های کتاب‌های لاتین انتخاب نکرده‌اند و ۲۲ نفر (۵۷/۹ درصد) زبان انگلیسی را انتخاب کرده‌اند و ۶ نفر (۱۵/۸ درصد) ترکیب زبان فارسی و انگلیسی را برای درج موضوع‌ها انتخاب کرده‌اند. با توجه به آمار به دست آمده بهتر است کتابخانه ملی در مورد زبان درج موضوع‌های کتاب‌های لاتین تصمیماتی را اتخاذ کند.

در جدول ۹، ۲۳ نفر (۶۰/۵ درصد) زبان خود کتاب را پیشنهاد کرده‌اند و ۴ نفر (۱۰/۵ درصد) زبان خود کتاب و آوانویسی عنوان به فارسی را انتخاب کرده‌اند، از آنجا که روش کنونی کتابخانه ملی برای درج عنوان کتاب‌های لاتین در پیشینه کتابشناختی

ترکیبی از زبان کتاب و آوانویسی به فارسی است، این نتیجه نیز قابل بررسی است چراکه روش کتابخانه ملی تنها آوانویسی به فارسی را اضافه دارد که آن هم فقط برای استفاده جهت کاتر عنوان است که اگر فهرست‌نویسان به ضرورت و هدف استفاده از آن پی ببرند حتماً آنها هم برای استفاده از این روش برای درج عنوان راغب خواهند شد.

از نتایجی که از این جدول‌ها برآمد می‌توان نتیجه گرفت که بخش‌های عمده‌ای که باید در آن بازنگری شود بخش یادداشت‌ها و موضوع‌هاست.

سوال ۴. چند درصد از فهرست‌نویسان در صورت ارائه خدمات و راهنمایی از طرف کتابخانه ملی حاضر به استفاده از این روش فهرست‌نویسی برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین مجموعه خود هستند؟

در جدول ۱۲ در مورد حضور در کلاس‌های توجیهی، اتخاذ این روش در صورت ارائه راهنمایی از طرف کتابخانه ملی، و اتخاذ این روش در صورت تصدی مدیریت یک کتابخانه تازه تأسیس سؤال شده است. برای حضور در کلاس‌ها ۲۹ نفر (۷۶/۳ درصد)، برای اتخاذ این روش در صورت ارائه راهنمایی از طرف کتابخانه ملی ۲۶ نفر (۶۸/۴ درصد)، و اتخاذ این روش در صورت تصدی مدیریت کتابخانه جدیدالتأسیس ۱۷ نفر (۴۴/۷ درصد) پاسخ مثبت دادند که بیانگر این است که فهرست‌نویسان کتابخانه‌های تحت پژوهش آمادگی برای حضور در کلاس‌های توجیهی و آموزشی و اتخاذ این روش فهرست‌نویسی برای کتاب‌های لاتین را دارند.

همان‌طور که در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شده است روش، باید دستخوش تغییرات و جرح و تعدیل‌هایی شود.

نتایج

با بررسی یافته‌های پژوهش حاضر به روشنی می‌توان دریافت که به‌رغم استفاده فراوان از کتابشناسی ملی ایران به‌عنوان الگوی فهرست‌نویسی، شواهد فراوانی مبتنی بر کاربرد و استقبال از روش کنونی فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین کتابخانه ملی که در نهایت در کتابشناسی ملی درج می‌شود در بین جامعه آماری دیده نمی‌شود. پرسش این است که چرا این روش که برای رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان و نیز انجام نوعی فهرست‌نویسی مطلوب از ویژگی‌های مثبتی برخوردار است چندان مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. دلیل اصلی این امر را در تعداد کم کتاب‌های لاتین در این کتابخانه‌ها و یا در اطلاع‌رسانی نامناسب آن از سوی کتابخانه ملی به سایر کتابخانه‌ها باید جست‌وجو کرد. از سویی جامعه آماری این پژوهش از تخصص و تجربه کافی در زمینه فهرست‌نویسی برخوردار بودند، ولی از سوی دیگر از این روش استفاده نمی‌کردند و در عین حال خواهان راهنمایی از سوی کتابخانه ملی و گذراندن دوره‌های آموزشی مرتبط به آن بودند. این شرایط همه ناشی از ناآشنایی آنان با این روش فهرست‌نویسی است که از اطلاع‌رسانی نامناسب آن از سوی کتابخانه ملی به سایر کتابخانه‌ها ناشی می‌شود. پاسخ‌های پراکنده فهرست‌نویسان به پرسش‌های مربوط به تعدیل روش کنونی را نیز می‌توان به ناآشنا بودن آنها با این روش

وابسته دانست که نیاز به برگزاری کلاس‌های توجیهی در این زمینه از سوی کتابخانه ملی را بسیار ضروری می‌سازد.

پیشنهاد‌های برخاسته از پژوهش

بر اساس نتایج به‌دست آمده از پژوهش حاضر موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- کتابخانه ملی به‌عنوان متصدی کتابشناسی ملی، باید نسبت به اطلاع‌رسانی و اشاعه روشی که برای فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین خود برمی‌گزیند، اقدام کند، تا در صورت تحقق در شبکه کتابخانه‌های کشور مشکلی برای تبادل اطلاعات کتابشناختی کتاب‌های لاتین به‌وجود نیاید و فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین دارای نظم و انسجام باشد.

- کتابخانه ملی برای اطلاع‌رسانی و همچنین تعمیم این روش نسبت به برگزاری کلاس‌های توجیهی و چاپ و انتشار جزوه‌ها و بروشورهای درباره این روش فهرست‌نویسی اقدام نماید.

پیشنهاد‌هایی برای پژوهش‌های آینده

پیشنهاد‌هایی برای پژوهش‌های آتی ارائه می‌شود که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

- بررسی میزان رضایت مراجعان کتابخانه ملی از پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های لاتین،
- مطالعه تطبیقی شیوه درج اطلاعات کتابشناختی کتاب‌های غیرزبان ملی در کتابشناسی‌های کشورهایی که زبان آنها لاتین نیست، و

- بررسی نگرش مدیران نسبت به تغییر روش فهرست‌نویسی کتاب‌های لاتین و تطابق آن با روش فهرست‌نویسی کتابخانه ملی.

منابع

12. Karim, K. M. "Compilation of a national bibliography: Some problems". In Proceedings of the second international conference of directors of national libraries on resource sharing in Asia and Oceania (Tokyo: November 15-19, 1982).

13. Kim, Sung Kyung. "Romanization in cataloging of Korean materials". *Cataloging & Classification Quarterly*, Vol. 43, No.2 (2006): 53 - 72.

14. Line, Maurice B. "The changing role of national libraries". In Proceedings of the international conference on national libraries-toward the 21st century (Taipei: April 20 - 24, 1993).

15. McGowan, Frank M. "National bibliography". *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol. 3. pp. 1953 - 1957.

16. Molavi, Fereshteh. "Main issues in cataloging Persian language materials in North America". *Cataloging & Classification Quarterly*, Vol. 43, No. 2 (2006): 77 - 82.

17. Shaker, Ali Kamal. "Bibliographic access to Non-Roman scripts in library OPACs: a study of selected ARL academic libraries in the United states". Phd. Dissertaion of Library and Information Science, University of Pittsburgh, 2002.

18. Sharifi, Naser. *Cataloging of Persian works*. Chicago: American Library Association, 1959.

19. Tyulina, Natalia. "National libraries". *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol. 19. pp. 94 - 113.

تاریخ تأیید: ۱۳۸۸/۸/۲۴

۱. حداد، زهرا. «بررسی میزان رضایت استفاده‌کنندگان از بانک اطلاعات کتابشناسی ملی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۷۸». *فصلنامه کتاب*، دوره دوازدهم، ۱ (بهار ۱۳۸۰): ۹۰-۱۰۰.

۲. سلطانی، پوری. *دستنامه قواعد فهرست‌نویسی کتابهای لاتین به فارسی*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.

۳. همو. «کتابشناسی ملی ایران». *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ج ۲، ص ۱۵۶۳-۱۵۶۶.

۴. «شیوه نوین فهرست‌نویسی در کتابشناسی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی». *کتاب ماه کلیات*، دوره دوازدهم، ۵ (۱۳۸۸): ۲۶-۳۱.

۵. صمیعی، میترا. «کتابشناسی‌های ملی». *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ج ۲، ص ۱۵۶۶-۱۵۶۸.

۶. *کتابشناسی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی*. به کوشش شهده سلطانی ... [و دیگران]. تهران: بنیاد ایران‌شناسی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۶.

۷. «کتابشناسی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در بوته نقد». *کتاب ماه کلیات*، دوره دوازدهم، ۵ (۱۳۸۸): ۱۴-۲۵.

۸. *کتاب کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: تماشاگران: مؤسسه فرهنگی-هنری عصر توسعه دانش، ۱۳۸۳.

۹. لاین، موریس بی. «کتابخانه‌های ملی». ترجمه میترا صمیعی. *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ج ۲، ص ۱۵۲۵-۱۵۳۱.

۱۰. مرادی، نورالله. «کتابخانه ملی ایران». *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ج ۲، ص ۱۳۹۲-۱۳۹۹.

11. Al-Nahari, Abdulaziz Muhamed. *The role of national libraries in developing countries: With special reference to Saudi Arabia*. London: Mansell Publishing Limited, 1984.